

הלכות פסח בימן תפג תפג

אחריו כלום: הגה *ומי שאין לו שני הלילות (ז) רק שלש מצות, וברך ליל ראשון 'המוציא' ויעל אכילת מצה; וכן הכריכה הכל (ה) מן הפרוסה, (ב) (ט) ושתי השלמות לליל שני (אברהם בשם אבן יצחק):

תפג דין מי שאין לו יין, ובו סעיף אָהד:

א *מי שאין לו (ה) יין בליל פסח מקדש על הפת, שמברך 'המוציא' (ג) (ב) *ובוצע (ג) ומניח כפי שפירש"י (א) *מי שיש הריון

באר היטב

בן א"כ צריך לקדש על המצה תחלה ואח"כ יאכל מבשילו, מ"א: (ג) ויב'. ומ"מ אם יכול לשייר פרוסה קטנה לשייר ויניחה בין ב' השלמות, ואם אין מספיק לו בלילה הראשונה באחד יקח פרוסה מן השני ויבצע בליל שני על תבא ופלגא, מ"א, ע"ש, ועין ח"י:

(ה) יין, ע"ל סימן תעב סי"ק טו דאם אין לו יין יוצא במירצמוקים אם יש בהם לחלוטית כלשקצצין אוקן, ע"ש, וקטב סמ"א: ג"ל קמי שאין לו אלא כוס א' יקח אותו לקדוש, ואם יש לו שני יבצע יקח אותם לקדוש ולבהמ"ו, ואם יש לו שלשה יבצע בהם פהם פוסות ראשונות, ע"ש, וכו"י קטב: ולי"נ דאם הוא קליל ראשון ויש לו רק שני כוסות יקטב כוס א' על ליל שני, ע"ש, ודוקא קשאין לו אלא ב' כוסות, אבל אם יש לו ר' כוסות לבר צריך לטל כלם בליל ראשון כמש"ל סימן תעב סי"ק טו, ע"ש, וכ"כ בתשובתו שבוית יצחק ח"ב סימן יד, ע"ש: (ב) ובוצע, דהינו שפירש"י תחלה

משנה ברורה

'המוציא' ויעל אכילת מצה, וכוונתו אחר יאכלו אחר גמר סעודתו לשם אפיקומן, וחולה (ס) שאינו יכול לאכל רק בצותה, או מי שאין לו שום מצה רק בצותה, יאכל מבשילו בלא 'המוציא', ואחר סעודתו וברך 'המוציא' ויעל אכילת מצה, יאכל אותו בצותה; אבל אם אין לו בס"פ יין, אס"בן צריך לקדש על המצה תחלה ואח"כ כף יאכל מבשילו: (ז) רק שלש מצות, דאם היה לו ארבעה היה מסתפק ביום הראשון משיני, ושנים לליל שני: (ח) מן הפרוסה, שפרט מהנה כבר בצותה לאפיקומן: (ט) ושתי השלמות לליל שני, משום לחם מצה, (ו) יש מאחרונים שכתבו, שכוונה לא יבצע פרוסה לאפיקומן בליל שני עד לאחר ברכת 'המוציא' קדם ברכת 'יעל אכילת מצה', כדי שברך 'המוציא' על לחם מצה שלמות, ויעל אכילת מצה; וברך על הפרוסה, שהפרוסה היא לחם עניי, קטב מגן אברכים: אם אפשר לו לשייר קליל ראשון פרוסה קטנה של בצותה ישייר, ויניחה בליל שני בין שתי השלמות, כדי שיהיה לו לחם מצה מלבד הפרוסה שברך עליה 'יעל אכילת מצה', כמו שנתבאר בסימן תעג, וכן להפך, אם אין מספיק לו ללילה הראשונה אמת לכל בני ביתו, יקח פרוסה מן השני ושאר מצה אמת והצנה לליל שני, דכיון שהוא שעת הדחק יכול לסמוך על הפרוסה דקביא להו דבליל פסח סגי לכתחלה בפרוסה, וברך 'המוציא' ויעל אכילת מצה; על הפרוסה שעל גבי השלמה ומהשלמה יבצע בריכה והאפיקומן:

א *מי שאין לו יין, הניגו שאין לו פליל, אבל אם יש לו יין (ה) אפילו רק על בוס אָהד [והוא הדין שאר משקין אם הוא חמר מדינה, לפי מה שפירש"י הרמ"א בהג"ה], יקדש עליו ולא יקדש על הפת, (ג) אף אם הרפו בשארי שבתות ויום טוב לקדש על הפת, מפל מקום בלילה זה, כשפסקו חכמים ארבע פוסות תקנו לקדש על היין ולא על הפת, ואם יש לו שני כוסות, יקדש על הראשון ואח"כ בלא כוס, (ג) ובכפת המזון וברך (ד) על פוס השני, ויצא כהו גם דעת הישר אומרים בסימן קפב דקביא להו דבכפת המזון סעודה כוס, ואם יש לו שלש כוסות, מקדש על אהד, ואומר הגדה על אהד ובכפת המזון על אהד, וקצי הלל שאחר בכפת המזון יאמר בלא כוס: (ב) ובוצע, עין בבאר הלכה: (ג) ומניח

שער הצינון

(ס) מגן אברהם וש"א, וכתב הגר"ו שיאכל בלי נטילה ויניגו משום דלא בריא אם פחות מכביצה צריך נטילה, עין לעיל בסימן קנח: (ז) הגר"ו, וכן בנה לתרין קשיח החק יצחק: (ה) מגן אברהם וש"א: (ב) אהרונים: (ג) מגן אברהם ומאמר ברכי והגר"ו נואף שלכאורה משמע מדברי רבנו סגנאל בסימן תער המבא בשו"ת, דאם יש לו רק שני כוסות מוקב יותר שקדש על פוס אהד וכוס השני וברך עליו אחר צאל יצחק, וקבר העיר זה בברכות, עין במאמר מרדכי שלישי: (ז) אף שעת שהקדש מוקב יותר שניח המס שני ללילה ענה כמו גבי מצה, לא תעשה כתי, דאלהי רבה דתה רצונו ודעו כהנהגת אבותינו: (ח) גם הגר"ו קשיח כהנהגת אבותינו:

שערי תשובה

שאולה כ"י כהנא לומר דאפילו מיא שאיש ליל א' קביעות טמום בסנה חסמת מעותו וא"צ לשאל את המקום פתחו בדרך שאנה רק בדרך שפסחה, מי"ט ע"כ"ס בלם משפיעים יתר בכל הסנה ומוכח דהוא בשפסחה ויהי בשאלה, וכו"פ אין הקרב אש"י למר דהנהגה פחותה משי"פ כמאן נלמא דמי ולא לכוס קרינו בה אלא אף פחות משי"פ איבא לפינוגי בין פרוסה שאינו שלו לפרוסה שלו, וכו"פ, וכו"פ פחות משי"פ שנה גזל, דחייש אחר מן התורה כמבאר בח"מ סימן שבה, וגם י"ל כיון דהיה לה למצוה מביא דהיה ש"ה פתה, אלא ד"ל דכיון דלגבי המגל אינו ש"ה אין לו דין פל ש"ה, ע"פ ב"ק דף קה, וגם י"ל דאין לו דין ש"ה מסתמא הוצעה כיון דהיה לא להנות נהנו, ואמנם י"ל דאע"ג דלא מקרי הנהגה מי"ט יש לו דין ש"ה, ועין ביו"ט פה"ט כפי ש"ה אבדו האמרינו דהיה ש"ה משום פחותה לענוה, ע"ש ובת"כ, וקצרות, ואמנם יותר נראה דהיה דהיה מדין שפסחה של מצה הנה של הפקר ואין לשום א' מהם זכות בו, ובהג"ה נראה שיש שפיר' לכות וכו', וק"ו מקור שפסקו שיהיה קדם כהנהגה הוא יזכה לעצמו, וכדאמרינו כפי לקט שכתב ופאה הפח לפניהם והם יזכו, וכן במשנה פיר דפאה אפילו צ"ט אומרים לחלק בו, וכן ק"ל בס"ה ב"ק שישנו לומר

באר הגולה

וכן האפיקומן ג"ס מן מצה¹⁴¹, כן מתבאר מדברי הש"ו וכן דעת הגר"ו וכו"י אדם וכן קצוד פפרי מנדים: * מי שאין לו שני הלילות רק שלש מצות וכו', עין פאלה רבה שפסקו דאפשר דאפי"קוסי מירו קשאין לו אלא שלש מצות שטורות לבד, אבל מצות שלנו בלם מקרי שטורות והם שטורות משעת לילשה, יש לו לקח בלילה עניה משאר מצות, וקטב הפרימגדים על זה: וצריך עיון קצות, כי משמע שמצות מצוה שילצא ידי חובה צריך שיאמר בעת עשה' וכו"י עושה לשם מצוה לצאת בה ידי חובה, ובדיעבד במקשקה סרי, ומצות שלנו אף ע"פ ששעשה על ידי גדול כדעת ומשפחה מהמין אין בצוה לצאת בה ידי חובה¹⁴², אם לא שיאמר תחלה על מה שאעשה יקח לשום מצוה לצאת בה ידי חובה¹⁴³, וצריך עיון, עד כאן לשונו, וצ"ל כן נראה לעניות דעתי דכנה יותר טוב שישאר מצוה אחת מן השלושה לליל שני כדי שיקדם בה מצוה עשה דאכילת מצה וגם על אפיקומן, ומשום לחם מצה יצרך מצוה אחרת שאענה שכוונה¹⁴⁴:

* ובוצע, עין במגן אברהם שכתב והסכימו עמו כמה אחרונים, הנחלת ע"כ ותפיר שלום והגר"ו דברך המחבר לקחום מדברי הר"ח, והר"ף איל לשיטתה דקביא לה דאין צריך להניח על הפרו כי אם שתי מצות, וצ"ל כן אף דבעלמא כשקדש בשבת יום טוב על הפח לא פירס הפת עד שיגמר הקדוש, הלא דקריה דתקנא לחם עני ומה זרכו של צני בפרוסה, לכן בוצע קדם הקדוש, ורק בשעת 'המוציא' טוב שיהיה שניהם שלמים כדי שיקדם בהם לחם מצה [ועם זה אינו לעפובא, דרמזנה כפיור סימן תעה], אבל לדין ונהגינו לסדר הפרו על שלש מצות פדלעיל בסימן תעג סעיף ד, פורסין המצה האמצעית לשתים בתחלה הפרו והעלונה לא יבצע עד לאחר ברכת 'אכילת מצה', וכן משמע בבאר הגר"א שדברי המחבר הוא רק

הלכות פסח סימן תפג

ביאורים ומוספים

ישאר בפיו טעמה של מצה השמורה משעת לישה, שהיא כשרה מעיקר הדין.

[ביה"ל ד"ה מין]

אין נצטוו לצאת בה ידי חובה⁽¹²⁾ וכו', על מה שאקשה יתה לישום מצנה לצאת בה ידי חובה⁽¹³⁾.

(12) ובגדון אם אפשר להכשיר מצות אלו מטעם שסתמא לשמה כמו שמצינו לגבי קדשים, כתב בביה"ל לעיל (סי' תס ס"א ד"ה אק) שנחלקו ראשונים אם גם במצה אומרים שכל שעושה אותה לצורך פסח מן הסתם עושה לשם מצה, או שדוקא בקדשים אומרים כן, לפי שהוקדשו מתחילה לשם קרבן מסוים, ולכן יש לתלות שגם בעת העבודה עובר לשמו, אבל במצה אינו מועיל אלא אם כן יחשוב שעשייתו היא לשם מצת מצה ולכתחילה יאמר כן בפירושו.

(13) ומה שמבואר בדבריו שמועיל לומר יהיה בלשון עתיד, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' תס ס"א ד"ה וקטן).

[ביה"ל שם]

וקשום להם משנה דגרף מצה אחרת שאינה שמונה⁽¹⁴⁾.

(14) ומה שמצטרפת המצה שאינה שמורה ללחם משנה, אף על פי שאין היא ממין לחם שאוכל בסעודה זו, ביאר הגרש"ז אויערבך (ש"ש פנייה הע"י מו) שרק למצות מצה אין היא ראויה, אבל מימ מותרת היא באכילה, ולכן אפשר לקיים בה לחם משנה.

ומי שרצה לאכול מהמצה שאינה שמורה, יזהר עד אחר שיאכל כשיעור מהמצה השמורה שלא לאכול יחד עמה מהמצה שאינה שמורה, משום שטעם המצה של רשות יבטל את טעם מצת המצה [וכמבואר במשניב לעיל (סי' תעה ס"ק טז) לענן מרור ומצה].

סימן תפג

דין מי שאין לו יין

[משניב ס"ק א]

הנכו שאין לו קלל⁽¹⁾ וכו', אף אם הקצו בעצרי שבתות יום טוב לקדש על הפת⁽²⁾ וכו', ואם יש לו שני כוסות⁽³⁾ וכו', והקפת הקוזן וקרן על כוס השני⁽⁴⁾ וכו', והצי הלל שאמר בקפת הקוזן יאמר בלא כוס⁽⁵⁾.

(1) ואם חל ליל הסדר במצאי שבת, ואין לו אלא חומר מדינה ופת, נקט הרמ"א לעיל (סי' רצו ס"ב) לענין יום טוב שחל להיות במצאי שבת, שיכול לעשות הן את הקידוש והן את ההברלה על הפת. ובטעם הדבר כתב המשניב שם (סי' יד-טו), שאף על פי שאין מברילים על הפת, מימ כיון שהרבה ראשונים סוברים שאין מקדשים על חומר מדינה, לכן באופן זה שהוא מקדש על הפת, יכול גם להבריל על הפת אגב הקידוש שהוא עיקר. אך לכתחילה, כתב שם שיש לדקוק ולחפש אחר יין, גם אם הפת חביבה עליו יותר מדין, משום שלדעת כמה מגדולי הראשונים אפילו ביום טוב שחל במצאי שבת אין מברילים על הפת.

(2) היינו מי שהפת חביבה עליו יותר מדין, וכפי שכתב לעיל (סי' ערב ס"ק לב) שלדעת הרא"ש ושאר הפוסקים שנוהגים כמותם, רשאי הוא לקדש על הפת גם כשיש לו יין.

(3) ואם יש לו מעט יין ולשאר הכוסות יש לו משקה מעיד ושכתב הרמ"א להלן שהוא כשר לארבע כוסות אם אין לו יין, כתב הערוך השלחן (סי' א) שקידוש על היין קודם לכולם, ואחריו כוס של ברכת המזון, ואחריו הכוס שלאחר ההגדה.

המשך במילואים עמוד 38

[משניב ס"ק ו]

וחולה שאינו יכול לאכול [או שאין לו] שיעור כוית מצה, כתב המנחת

(6) ואם אינו יכול לאכול [או שאין לו] שיעור כוית מצה, כתב המנחת חינוך (מצוה י אות ב) שנחלקו אחרונים אם חייב מהתורה לאכול מצה פחות מכשיעור [האם דומה בזה לאיסורים שבהם חצי שיעור אסור מהתורה]. וכן דן בזה בשו"ת אור לציון (ח"ג פט"ז תשובה טו), האם פטור הוא מלאכול מצה כלל מין שהוא פחות מכשיעור, או שעליו לאכול כפי מה שיוכל. וכתב שצריך הוא לאכול כל מה שיוכל, ומימ אם יודמן לו לאחר מכן לאכול כשיעור, חייב לחזור ולאכול כוית.

[שעה"צ ס"ק ה]

וקטב הגר"י שאיכל קלי נטילה ידים⁽⁷⁾.

(7) היינו שישול ידיו בלא ברכה [כמבאר בשו"ע הרב (סי' ג)], וכדברי השו"ע לעיל (סי' קנח ס"ב) שהאוכל פת פחות מכביצה ישול ידיו בלא ברכה. ובטעם הדבר כתב המשניב שם (סי' ט), שספק הוא אם תיקנו נטילת ידים אף אם אוכל רק כוית, כשם שלענין ברכת המזון חשובה אכילה בשיעור זה, או שתיקנו דוקא אם אוכל כביצה שהוא שיעור קבלת טומאה.

[משניב ס"ק ח]

שפרס מפתה ככר פזית לאפקיקון⁽⁸⁾.

(8) ומשמע מדבריו שחוצה את המצה כשאר השנים עוד לפני ברכת המוציא, ונמצא שדין לחם משנה מתקיים בשתי המצות השלמות, אף שאינו אוכל אלא מן המצה הפרוסה [ראה ש"ש פנייה הע"י פד]. ואם כן הוא דלא כמו שכתב הפמ"ג (סי' תעה משכו"ז ס"ק ה), שבאופן זה גם בלילה הראשון אין חוצים את המצה אלא לאחר ברכת המוציא, כיון שהמנהג לחצות את המצה קודם 'כהא לחמא עניא' לא הזכיר כלל בתלמוד, ועדיף לקיים חובת לחם משנה, ומשמע שדין לחם משנה אינו מתקיים אלא כפת שממנה אוכלים [והוסיף הפמ"ג שם שזו גם כוונת הרמ"א כאן].

[משניב ס"ק ט]

הצל אכילת מצה יקרן על הפרוסה, שהפרוסה היא לחם עניי⁽⁹⁾.

(9) והוסיף השו"ע הרב (סי' ד), שכוית אחר יאכל מהפרוסה וכו' וצא ידי חובת מצה. וכוית אחד יאכל מהמצה שנתרה שלימה כיון שעליה בירך המוציא, וכוית נוסף בכריכה עם מרור יאכל גם כן מהשלימה ולא מהפרוסה. ובטעם הדבר ביאר, שיש אומרים שגם ברכת המוציא היא על הפרוסה [ראה טור סוף סי' תעה, בשם הרי"ף]. נמצא שלדבריהם הרי עדיין לא קיים שום מצה במצה השלימה, ולכתחילה יש לקיים בכל מצה מצה אחת.

[שעה"צ ס"ק ו]

וכן קנה לתרין קשיית החקיקוקב⁽¹⁰⁾.

(10) שהקשה (סי' ד), מין שעליו לחצות מצה בלילה השני כדי שיוכל לברך המוציא ועל אכילת מצה על פרוסה ושלימה, שדאי המצוה מן המובחר [כאמור בגמרא (ברכות לט, ב) 'הכל מחדים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע'], אם כן לכאורה עדיף לקיים גם בלילה הראשון מצוה מן המובחר, שיברך המוציא על מצה אחת ועל אכילת מצה על פרוסה ממצה אחרת, וכך יאשרו לו מצה ומחצה ללילה השני.

[ביה"ל ד"ה מצה]

וכן הקפיקוקן גסרן מפנה חזי⁽¹¹⁾.

(11) ואף שבגמרא הסעודה לא ישאר בפיו טעם מצה השמורה משעת קצירה, כתב השו"ע הרב (סי' ב) שמימ מוטב שהברכה בתחילת הסעודה תהיה על מצה השמורה משעת קצירה, ויאכלנה או לתיאמן, וגם יאכלנה קודם אכילת המרור, ובסוף הסעודה על כל פנים

